

Valse mélancolique (Меланхолійний вальс) (скорочено)

Ольга Кобилянська

Ольга Кобилянська
Valse Mélancolique
(Меланхолійний вальс)
Фрагмент

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Не можу слухати меланхолійної музики. Особливо такої, що приваблює до танцю визиваючими граціозними звуками, а відтак, зрікаючися їх незаметно, ллється лиш одною широкою струєю смутку! Тоді я не можу опертися настроєві сумному. Люблю класичну музику, яку навчила мене любити й розуміти одна товаришка, душа якої складалася з тонів і була самою музикою. Вона вічно шукала гармонії...

* * *

Нас мешкало спочатку дві: я (Марта) і малярка Ганнуся. Вона працювала над однією картиною. Планувала її продати і поїхати до Італії, щоб побачити мистецтво там. Малярка мала двадцять і кілька років, була знімчена полька, поважала свою справу, була дразлива і химерна, коли малювала, і наймилішою людиною у повсякденному житті. Професори дуже її любили і називали "Найкраща улюблениця долі". Вона і сама так вважала.

Я готувалася до екзамену, щоб стати вчителькою. Вчила музику, іноземні мови, рукоділля. Знайомі з наймолодших літ, ми мешкали разом. Мали дві великі кімнати, елегантно уряджені, майже з комфортом, бо моя товаришка була з доброї родини і, хоч не була дуже багата, була претензійна і розпещена. Деколи я їй радила краще розпоряджатися грошима. На це вона говорила: "Я – артистка і живу відповідно артистичним законам, а ті вимагають трохи більше, як закони такої тіснопрограмової людини, як ти! Ти можеш обмежитися на своїм ґрунті, бо мусиш; він вузький, але моє поле широке, безмежне, і тому я живу таким життям. Лише ми одні підтримуємо красу в житті, ми, артисти, вибрана горстка суспільності". Я не ображалася на такі слова.

Ганнуся говорила, що у мене міщанський розум, вузькі домашньо-практичні погляди і старосвітські замаху жіночності. Та я не мінялася, залишалася такою, як була, і сторожила над нею, що в погоні за красою не зважала на лиховісні підшепти перепон життя і була би не одно горе перетерпіла, коли б не я...

Артистка говорила, що коли ми з нею не вийдемо заміж, то будемо також жити

разом. Будемо мати своє товариство, розуміється й мужчин, бо без мужчин – монотонно, і будемо собі жити по душі. Тоді люди зрозуміють, що незаміжня жінка – не предмет насміху, а людина, яка розвинулася вповні...

Коли Ганнуса виїздила не раз у своїх інтересах на час із дому, я навіть тужила за нею. За нею і за тою силою, що йшла від неї.

Малярка була майже попеляста блондинка, з правильними рисами і дуже живими блискучими очима. Збудована була прегарно... Жили ми вдвійку в гармонії. Я вчилася пильно до своїх різnorodних іспитів, а вона малювала. Останнім часом працювала над копією Корреджо "Віроломна".

Одного разу власник дому підвищив плату за кімнати. Ганнуса кидала речами об землю, здирала ескізи, проклинала свою долю, що виглядала, як дрантива дівчина, і божилася, що воліла б таки зараз осліпнути, як бути далше маляркою. Я ходила спокійно за нею, підносячи речі й відбирала лагідно рисунки з рук, ховаючи їх незаметно, щоб не попалися їй наново в руки, придумуючи при тім, як би то зарадити лиху. Малярка нарікала на родичів, що присилали мало грошей.

Я пропонувала, що візьму учнів і вчитиму французької або англійської мови, і так проживемо. Ганнуса була проти. Тоді я придумала взяти до спілки третю дівчину. Але брати тепер чужу людину в хату артистка не хотіла. Я обіцяла, що підберемо гарну, розумну дівчину. Тяжко було вмовляти Ганнусю, яка в одній хвилі кидалася, гарячилася й змагалася, а вже в другій – була добра. Товаришки, що її любили, розпестили її, догоджуючи їй у найменшій дрібниці, боготворячи її задля краси й таланту та задля її оригінальних помислів. Ганнуса ніколи не приймала назад від товаришок позичених грошей.

Малярка боялася, щоб я не вибрала у нашу спілку дівчину без артизму, без манер. Я ще нікого не мала на прикметі, але раптом перед моєю душею на хвилюк пронеслося якесь дівоче лице, змарніле, з смутними очима. Може, цю дівчину я деколи на вулиці подибала? Може...

* * *

Ми дали оголошення, і одного дня, аж у грудні, жінка Катерина, що прибирала наші кімнати, принесла записку від якоїсь "пані", що шукала помешкання. Ганнуса прочитала: "Софія Дорошенко". Жінка сказала, що "пані" була убрана в усе чорне, але не так гарно, як Ганнуса. А лице мала змарніле, зі смутними очима. Оглянула кімнати і питала, чи мешкання тепле, бо вона має фортепіано, і грає, і не зносить холоду. Ганнуса сказала, що не хоче малювати під звуки дурних вправ і гам. Катерина розповіла, що один гудзик пальта "пані" баламкав уже на нитці, і що рукавички на пальцях були порозпорювані чи подерті. Після цих слів Ганнуса твердо вирішила не брати цієї дівчини.

По обіді Ганнуса пішла кататися на ковзанах, а я – на розмовний урок англійської мови в одній старшої англічанки. Це були для мене найкращі години в моїм житті. Там я запитала про Софію Дорошенко. Одна молода німочка і один студент знали її. Німочка запевняла мене, що Софі дуже порядна й гарна панночка, а студент сказав,

що вона грає прегарно й лагодиться до консерваторії. Виявилось, що вона не пересічна людина. Я навіть могла її бачити, бо Софія ходила на лекції з гармонії і сиділа в другім ряді переді мною.

Вдома я оповіла все Ганнусі, вона сказала, що може й приймемо.

Другого дня пішла я на гармонію і побачила Софію: темне, лагідно лискуче густе волосся, уложене обережно в грубий вузол, і два рази оксамиткою обвиту голову, і потрохи лице з профілю. Профіль був у неї античний. Чоло й ніс творили одну м'яку лінію. Мене неначе тягло до неї. Вона обернулася і подивилася великим, здивованим, майже допитливим поглядом. Я застидалася і опустила погляд.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

* * *

Другого вечора Ганнуся була роздразнена: не одержала стипендії. Ганнуся плакала аж до втоми, аж поблідла. Я теж була пригнічена через одного молодого професора. Він ходив на англійську, почав горнутися до німочки, неначе забув, що не розмовляв досі з ніким, лише зо мною, що ми були собі найліпшими товаришами. Німочка запрошувала його раз у раз до себе, обіцявала бог знає що за діла від свого батька, ректора університету. А я не втяла б ніколи такого, бо просто червоніла, коли бачила його. Цікаво, що б сказала про це Ганнуся? Вона – артистка, але й на неї прийде черга. Мистецтво – великий чоловік, але любов – більший.

Ганнуся раптом ніби догадалася і спитала, чому я так бігаю на англійську. Малярка сказала, що як станеться ще раз таке, як нині зі стипендією, вона готова віддати руку першому-ліпшому заможному чоловікові, щоб могли віддатися штуці. Вона готова була жити без любові заради мистецтва.

Ганнуся плакала, терла нервово руки, що було вже в неї ознакою найбільшої розпуки. Я запалила велику лампу, що звисала над столом посередині хати, і світло немов переломило критичну ситуацію. Хтось застукав.

Ввійшла дівчина. Чорно вбрана, з темно сповитою поверх шапочки головою. Це була Софія Дорошенко. Вибачилася, що прийшла пізно, бо вдень дуже зайнята, готується до консерваторії. Її лице було бліде і змарніле, з великими смутними очима. Говорила лиш до мене.

А артистка Ганнуся стояла висока, горда, холодна, роздразнена до крайності. Я представила її дівчині. Дівчина склонилася легко, артистка ледве головою кивнула. Ганнуся запитала Софію, чи гарно грає. Софія відповіла: "Не знаю, граю по своїй душі". Ганнуся надула губи й не обзивалася більше. Я була в прикрім положенні. Мені чогось хотілося прийняти оцю дівчину. Ганнуся здвигнула плечима і неначе повела мене поглядом на два гудзики пальта чужої, що держалися слабше сукна від інших, і на її рукавички, що були порозпорювані чи погризені, а радше – кінці її пальців, які дівчина саме в тій хвилі підвела до уст, почавши їх нервово гризти. Тоді дівчина сказала до Ганнусі: "Не можете рішитися відмовити, пані?.. Я ніяк не в силі грати з тим

переконанням, що хтось із оточення зазнає через гру прикрість, а з нею – і через мене! Я потребує спокою, що впливає з замилювання до музики і гармонії в відносинах, передусім – гармонії! Тепер уже я сама перепрошую, що відступаю. Тут, видно, панує тонша краса, але я мушу шукати любителів музики".

Ганнуса враз змінилася. Неначе не гнівалася ніколи, не бурилася ще перед хвилиною, так усміхнулася тепер. Артистка згодилася прийняти Софію, яка заплатила відразу за три місяці. Відтак посиділа ще трохи й попрощалася.

Третього дня переселилася до нас. Не мала багато речей. Найкраще, що було в неї, то був її фортеп'яні: чорний, з дорогого дерева, прикрашений на краях арабесками з перлової матиці, лискучий, мов дзеркало. Софія вибрала місце, де мав стояти. Дівчина говорила, що у інструменті є знаменитий резонатор, але він потребує простору, а тоді його лише слухати! Софія грала одну мелодію цілий вечір. Грала етюд Шопена оп. 21 чи 24. Кілька разів.

* * *

Артистка від сильного впливу музики поблідла, а очима просто освічувала ту, що грала. Перший раз бачила я, як над Ганнусею запанувала інша сила, чим її власна, і як вона піддалася їй.

А граюча сиділа, мов статуя, звернена до нас класичним своїм профілем, руки її мелькали по клавіатурі, мов білі листки...

Ганнуса називала Софію справжньою артисткою. А я чулася дрібною й незначною перед музиканткою. Щоправда, любов – великий чоловік, але й музика – не менший!

* * *

Софія була мовчазна і дуже поважна, рідко посміхалася. Її батько був директором при однім великім банку і, стративши маєток, помер наглою смертю, а її мати живе при своїм браті, старім кавалері, прикована від кількох років прикрою недугою до крісла. Софія дуже боялася, щоб вуйко не оженився, чим грозив від часу до часу, бо відтак не могла б іти до консерваторії, що було б для неї тим самим, що смерть. Він утримує її й матір, і хоч вона могла б і в Відні заробляти на себе, – заробляє вже й тепер, даючи лекції музики, – то там не могла б сього чинити, бо мусила б увесь час посвятити музиці.

Ганнуса говорила мені, що Софія для неї загадка: білизна у неї гарна й тонка, постіль іще краща, коли вмивається, не забуде ніколи насипати кілька крапель найтоншої парфуми до води, але зате її верхня одіж – гудзики теліпаються, шнур від сукні одірваний, рукавички погризла. Ганнуса визначила, що Софія нервова, але наклала на свої чуття сильну упряж. Про мене Софія сказала, що я цілувалася б з кожним хлопцем, коли б хоч трохи був гарний, що я балаклива, як сорока, що обнімала б цілий світ. Згодом сказала, що Софія має нещасливу любов. Я вважала, що Софія була просто нервова після смерті батька, який мав удар серця і помер майже в її руках. Лікарі заборонили Софії навіть займатися якийсь час музикою, але що їй без музики, як казала, нема життя, то не держалася їх приказів, і грала, й грає досхочу. Дівчина знала, що успадкувала від батька нервову систему і його недугу, але смерті вона не

боялася.

* * *

Ганнуса залюбилося в Софії, мов мужчина, а я мовчки молилася на неї. Малярка чесала її довге шовкове волосся, укладала. Я прислужувала обидвох. Ганнуса приймала допомогу, не замічаючи навіть, а друга клонилася вдячно за мною, мов цвіт за сонцем.

Софія говорила, що я вроджена жінка і матір, тип тих тисячок звичайних, невтомно працюючих мурашок, що гинуть без нагороди, а родяться на те, щоб любов'ю своєю удержувати лад на світі. Я стидалася її гарних слів, заслонюючи лице руками. Чула, що стояла чимось нижче, далеко нижче від неї; що була супроти неї лише якоюсь простою робітницею.

Ми багато говорили про життя, літературу, про різні питання. У Ганнусі збиралося деколи більше дівчат, і вона вчила їх малювати. Софія (ми звали її "музика") покидала товариство. Дівчата були тому раді. Вона заважала їм своєю присутністю: була найстарша з нас усіх, і в ній було щось, що вимагало тонкості в думках і поведенні супроти неї.

* * *

Одного дня на нашу вулицю прибули нові сусіди навпроти. Це були люди маючі. Софія чомусь страшно змінилася. На лиці була ненависть. Почала грати якийсь вальс. Перша частина була весела, зграбна й елегантна. Друга змінилася – розпучливий неспокій! Спинялася раз по раз на басових тонах, то нижчих, то вищих, відтак окидала їх і переходила шалено скорою болючою гамою до вищих звуків.

Весела гармонія згубилася; остався сам шалений біль, перериваний яснішими звуками, мов хвилевим сміхом. Грала більш як півгодини і урвала акордом несамовитого смутку. Закінчила грати, посиділа в тишині і почала знов те саме грати. У кінці я запитала, що це за мелодія. Софія відповіла, що це *Valse mélancolique*, її власна композиція, нот не має, бо вони в душі.

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

* * *

Одного разу чулася я дуже нещасливою: молодий професор все частіше бував у німочки. А я виразно відчувала, що полюбила його. Ганни не було дома, я кинулася на софу і плакала. Прийшла Софія, і я все їй розповіла.

Тоді Софія призналася, що теж любила чоловіка. Вони ніколи не говорили про любов до себе... вона існувала між ними лише німою музикою... "Я шукала причини тої мовчанки, що мене вбивала, шукала... ні! Шукаю її ще й тепер – і не можу її віднайти! Витрясла йому всі лелії зі своєї душі під ноги, а він не пізнав їх. Думав, що то такі цвіти, котрі в'януть і в воді відживають наново". Одного разу він... втік. Його перенесли на іншу посаду, і він від'їхав. Не прощався, не мав відваги "ломити" їй серця. Він говорив, що Софія була лише до любові, і не належала до тих, що їх береться за жінки. Потім він женився із донькою якогось багатого броварника й живе ось тут. Жінка запанувала над

ним так, що стратив цілком первісний характер своєї істоти.

Софія три рази стрілася з ним. Він жалувал за Софією, його переслідує прикре прочуття, що чує її плач, тихий, задавлений плач, що стрясає ціле тіло, тому що потайний...

З неописаною погордою Софія назвала його "мужиком". Дівчина говорила, що не любила більше ніколи. І тепер віддає усю свою душу резонаторові. Коли піде вчитися до консерваторії, заграє з більшою силою.

Я відчула жаль за неї. Я попросила заграти *Valse mélancolique*. Пішла й грала. Не знаю... просто душа розривалася в грудях при тих звуках, граціозних, заповідаючих найбільше щастя, в закінчених смутком і несамовитим неспокоєм! Я плакала. Що мені вся гордість, про яку мені говорила Софія, що її треба плекати, щоб удержатися на поверхні життя!

* * *

Через два дні Софія поїхала до матері, яка лежала дуже хвора. Я розповіла артистці про любов Софії. Ганнуса була впевнена, що Софія ще чекає чогось, інакше б не грала *Valse mélancolique*. Вона шукає гармонії, рівноваги.

* * *

Коли вернулася від матері, артистка кинулася до неї з подвійною любов'ю, але Софія була пририта: мати лежала дуже хвора, і вона приїхала, щоб у родичів своїх учениць у музиці просити відпустки на дві неділі, бо мусила вертатися назад. Виїхала знов, віддаючи під особливу опіку свій улюблений інструмент, просила, щоб на ньому ніхто не грав.

Вернулася скоріше, бо мати померла. Пізніше сіла на свій фотель коло коминка. Не можу її забути, як там сиділа: довгу чорну ротонду, обшиту хутром коло шиї і аж до ніг, закинула наопашки, спинаючи її недбало на грудях своєю рукою до купи. Темний вузол волосся її спустився їй аж на шию, а обвита два рази оксамиткою голова була сперта на спинку фотелю, правильне, мов із білого мармуру, личко, з великими смутними очима...

Мати Софії була дуже нещасна по смерті батька. З ранку до вечора читала Біблію. Матері перед смертю Софія пообіцяла не плакати на похороні. Але коли почула препоганий церковний спів і музику, які пригноблювали сміливіші й ясніші почуття духу, ридала, мов божевільна. Софія хотіла би, щоб матері грали прегарну величаву симфонію.

Ганнуса була з Софією ніжна й тепла, така добра, якою не бачила я її ще ніколи. Але це нічого не давало.

Софія звернулася до музики з подвійним запалом. Восени мала їхати до Відня, до консерваторії і відразу вступити на третій рік.

* * *

Настав травень. Все було в розквіті. Ми з Ганнусею чекали Софію, що мала вернутися з лекцій, повечеряти, і з нами йти на прогулянку. Ми сиділи в неосвітченій кімнаті, віддаючися кожна своїм думкам.

Ганнуся продала свою велику копію картини Корреджо "Віроломна" і марила вже про подорож до Рима, а я була не менш вдоволена. Я здавала добре екзамени і була нареченою молодого професора. Виявилось, що він ходив до німочки, щоб зробити "рекламу" своєму товаришу.

Двері від кімнати, в якій стояв інструмент Софії, стояли напівотворені. Вікнами лилося місячне світло. Але мені здавалося, що з Софіїної кімнати суне якась гробова тиша.

Ганнуся лежала на отоманці й мовчала, як я. Нараз сказала зачинити двері Софіїної кімнати. Мов одним чуттям ведені, підійшли ми обидві до дверей і закрили їх.

Згодом почулися кроки на сходах. Прийшла Софія. Не привіталася, як звичайно. Пішла просто до замкнених перед хвилиною дверей, отворила їх, поставила там капелюх і парасольку і вернулася. Сиділа, мов статуя, нерухомо. Я запалила велику лампу над столом і глянула тривожно на Софію. Вона сиділа бліда, як смерть, а очі сяли фосфоричним світлом якимсь і видалися мені незвичайно великі...

Ми з Ганнусею просили її щось з'їсти, але вона пішла грати, давши нам перед тим лист від вуйка. Він писав, що оженився і не може її у Відні удержувати. Ми поніміли. Ганнусі закрутилися сльози в очах, а мене пришибло страхом.

Софія грала там, у неосвітченій кімнаті, а двері стояли, як перше, отворені. Грала свій вальс, але так, як ніколи. Перша частина – повна веселості і грації, повна визову до танцю, а друга – неспокій, глядання, розпучливе нищпорення раз коло разу, топлення тонів, бій, – і знов збіг звуків удолину... відтак саме посередині гама смутний акорд-закінчення.

Ганнуся плакала. І я плакала. Обі знали ми, що одно життя зломилось.

Відтак вона скінчила грати і ввійшла. Попросила їсти, а сама потягалася. Однак вона не вспіла ще до кінця простягнутися, коли саме в тій хвилині розлігся з кімнати, в котрій стояв інструмент, страшенний лоскіт, а відтак слабкий жалісний зойк струн... Ганнуся крикнула: "Резонатор тріс!", я крикнула: "Струна!". І справді лише струна. Інструмент був цілком відкритий, і ми всі похилилися над ним і бачили ту струну. "А я гадала, що то резонатор спроневірився тобі!" – обізвалася Ганнуся безжурним тоном. Але Софія вже лежала зомліла...

Ми відтерли її, і Ганнуся побігла сама по лікаря. Поки він прийшов, вона заговорила: "Чому Ганнуся казала, що резонатор тріс? Чому?".

* * *

Лікар приступив до її ліжка, як дістала сердечний удар. Не міг її вже допомогти.

* * *

Винесли нашу музику. Ганнуся не дізналася ніколи, як причинилися її без думки кинені слова до сумної події; але вона й без того не могла кілька неділь успокоїтися. Від часу до часу плакала, закинула всі барвні речі і роздерла прекрасний розпочатий малюнок, до якого мала позувати Софія. Через шість тижнів Ганнуся виїхала до Рима...

Фортепіано "музики" забрала я до себе, і на ній грає мій син. Мені здається, що інструмент – понурий, осиротілий і тужить за тими білими дрібними руками, що

гладили його по чорній блискучій поверхні рухом, повним любові і ніжності...

Ганнуса переконує мене, що мій син не буде ніколи артистом. Але зате її син буде артистом. Повернула по трьох роках побуту з Італії і привезла з собою прекрасного дволітнього хлопчину, темного, мов із бронзи, з її очима. Батько хлопчика лишився в Італії.

Не можу позбутися до сьогоднішньої днини думки, що музика позбавила Софію життя. Одною-одніською, тоненькою струною вбила її!

Стислий переказ, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.